

УДК 378:347.96:005.336.2

В. В. ОМЕЛЬЯНЕНКО

аспірант
Класичний приватний університет

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ПРАВОЗНАВСТВА В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Статтю присвячено науково-теоретичному аналізу проблеми формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців з правознавства у процесі фахової підготовки. Наголошено на пріоритетності професійно-етичної компетентності майбутніх правників у професійній діяльності відповідно до моральних принципів і норм. Уточнено зміст та особливості професійно-етичної компетентності майбутніх правознавців.

Ключові слова: професійно-етична компетентність, формування, майбутні фахівців з правознавства, фахова підготовка.

Актуальність обраного напрямку дослідження зумовлена нагальною потребою в професійній підготовці нової генерації висококомпетентних фахівців у сфері права, морально самовідданих справі, здатних ефективно відстоювати й захищати права та законні інтереси, честь і гідність кожного громадянина України, бути транслятором соціальної відповідальності, справедливості, совісті, милосердя й гуманізму.

У реаліях сьогодення заклади вищої освіти (ЗВО) юридичного профілю мають не лише виступати партнерами у формуванні цивілізованої правової демократичної держави, а й стати “агентами” якісних змін у вдосконаленні законотворчих процесів і правозастосуванні.

Спрямованість вищої юридичної освіти на кінцевий результат – правник-професіонал якісно нового типу – передбачає високий рівень професійної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства. Серед ключових компетентностей, якими мають оволодіти майбутні здобувачі правової освіти, професійно-етична має пріоритетне значення.

Найбільш перспективним середовищем для здобуття якісної фахової освіти майбутніми правниками на міжнародному рівні є вищі навчальні заклади юридичного профілю, необхідність модернізації змісту освіти яких в умовах сьогодення задекларована в нормативно-правових документах, що регламентують їхню діяльність: Державній національній програмі “Освіта” (“Україна XXI століття”), Законах України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр., Проекті концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 рр., Національній рамці кваліфікацій, документах ООН, Ради Європи, Міжнародній асоціації адвокатів, українських деонтологічних кодексах, нормативних актах тощо.

Кожен із зазначених документів вказує на радикальне оновлення окремих аспектів діяльності юридичних навчальних закладів, наголошуючи на актуалізації особистісноперетворювального сенсу етично орієнтованої юридичної освіти, що, своєю чергою, вимагає від ЗВО підготовки етично компетентного правника зі сформованими духовно-моральними цінностями, здатного ефективно протистояти аморальності ситуацій та протиправним вчинкам порушників законів відповідно до етичного професійного кодексу.

Суттєвий інтерес становлять наукові праці учених, у яких частково презентовано окремі аспекти окресленої проблеми:

- розвиток теорії компетентнісного підходу (І. Бех, Н. Бібік, В. Бондар, С. Гончаренко, І. Драч, О. Дубасенюк, І. Зязюн, С. Калашнікова, В. Луговий, О. Новиков, О. Олексюк, Н. Побірченко, О. Савченко, В. Свистун, В. Семиченко, Ж. Таланова, Л. Хоружа, В. Ягупов та ін.) і зарубіжні науковці (С. Адам, Т. Орджі, Дж. Равен, Х. Серве, М. Сміт, М. Холстед та ін.);

- професійна підготовка майбутніх фахівців юридичного профілю (А. Борейчук, А. Бочевар, О. Браткова, М. Василенко, М. Васильєва, О. Каліцева, О. Котикова, В. Маньгора, Ю. Марченко, Т. Масленникова, Л. Насіленко, С. Пелипчук, В. Рижигов, С. Циганій);

- гуманістичне спрямування професійної підготовки майбутніх юристів (І. Бондар, В. Василик, О. Денищик, Ю. Мельник, В. Савіщенко);

- формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців (І. Жадленко, В. Нагаєв, Н. Петренко, О. Пономарьов, О. Слободянюк, Л. Хоружа, Н. Шевчук).

На основі ґрунтовного аналізу джерельної бази, розробленої у вітчизняній і зарубіжній професійній педагогіці, визначено, що нині накопичено багатий досвід з фахової підготовки майбутніх правників, натомість проблема цілісного осмислення процесу формування професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства розкрита фрагментарно.

Крім того, у педагогічній дійсності спостерігається низка суперечностей між:

- суттєвим зростанням вимог щодо якості освіти майбутніх правників відповідно до міжнародних стандартів і традиційною спрямованістю їхньої професійної підготовки;

- соціальним замовленням нового українського суспільства й держави на формування висококомпетентних правознавців, здатних до швидкого орієнтування в динамічному правовому полі на етичних засадах, та браком досліджень, у яких розкрито механізми внесення кардинальних змін до існуючої практики професійної підготовки майбутніх фахівців з юридичною освітою;

- існуванням потужного педагогічного потенціалу етично орієнтованої освіти та відсутністю розробленої й експериментально перевіреної цілісної системи заходів, що забезпечуватимуть реалізацію духовно-

моральних принципів і норм у професійній підготовці майбутніх бакалаврів з правознавства.

Отже, актуальність порушеної проблеми, її соціальна значущість, наявність суперечностей, недостатній рівень її розроблення й наукового обґрунтування зумовили вибір теми наукового дослідження.

Мета статті – визначити й охарактеризувати науково-теоретичні аспекти проблеми формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців з правознавства в процесі фахової підготовки.

Вплив загальноглобалізаційних тенденцій на всі сфери суспільного життя, перехід до науково-інформаційних технологій, модернізація системи освіти викликали новий інтерес до проблеми компетентності особистості, зумовивши впровадження в життя компетентнісного підходу.

Специфіка компетентнісного підходу виражається в реалізації ідеї всебічної підготовки й виховання індивіда не лише як спеціаліста, професіонала своєї справи, а і як особистості, члена колективу й соціуму, який є гуманітарним у своїй основі. Відтак, метою гуманітарної освіти є не лише передача майбутньому спеціалісту сукупності знань, умінь і навичок у певній сфері, а й розвиток світогляду, міждисциплінарного чуття, здатності до прийняття індивідуальних, креативних рішень, до самоосвіти, а також формування гуманістичних цінностей [4, с. 28].

За таких умов гостро постала необхідність у проектуванні нової концепції професійної освіти, яка б враховувала ці зміни й була зорієнтована на здатність особистості майбутнього фахівця успішно задовольняти соціальні та індивідуальні потреби; володіння практичними навичками, знаннями й уміннями з метою мобілізації активних дій, їх синтезу для ефективної діяльності в конкретному контексті, вирішення життєвих проблем; наявність мотиваційних і ціннісних характеристик тощо.

Отже, перехід до компетентнісного підходу потребує опрацювання нового теоретичного базису, ідентифікації поняттєвого фонду європейської педагогічної термінології, зрозумілої всім учасникам освітнього процесу [5, с. 48].

Більшість дослідників (А. Андрєєв, В. Байденко, Н. Бібік, І. Зимня, К. Колесіна, Г. Лежнина, Г. Пахомова, А. Субетто) компетентнісний підхід в освіті пов'язують саме з модернізаційними процесами, які відбуваються в усіх країнах Європи:

- компетентнісний підхід орієнтує на побудову навчального процесу відповідно до очікуваного чи бажаного результату освіти (що буде знати й уміти студент “на виході”) (І. Зимня);
- компетентнісний підхід гарантує високий рівень і результативність підготовки спеціаліста (Г. Лежнина);
- компетентнісний підхід забезпечує здатність випускника відповідати новим запитам ринку, мати відповідний потенціал для практичного розв'язання життєвих проблем, пошуку свого “Я” в процесі, у соціальній структурі (В. Байденко, Н. Бібік, А. Субетто);

– компетентнісний підхід посилює практичну орієнтацію освіти, вийшовши за межі обмежень “зунівського” освітнього простору (А. Андреев).

Отже, різні підходи науковців до тлумачення конструкту “компетентнісний підхід” пов’язані з особливостями розвитку освіти кожної окремої країни.

Оскільки йдеться про процес навчання й розвитку особистості, що відбувається в системі освіти, то одним з результатів освіти буде набуття людиною набору компетентностей, необхідних для діяльності в різних сферах суспільного життя [5, с. 66].

Систему компетентностей в освіті науковці визначили таким чином:

– ключові, тобто надпредметні (міжпредметні) компетентності, які визначають як здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності, ефективно розв’язуючи відповідні проблеми;

– загальногалузеві – їх набуває учень упродовж засвоєння змісту тієї чи тієї освітньої галузі в усіх класах середньої школи;

– предметні компетентності – їх набуває учень упродовж вивчення якогось предмета в усіх класах середньої школи [5, с. 66].

Аналіз психолого-педагогічних досліджень свідчить, що компетентнісний підхід частіше постає як опонент поняттєвій традиційній тріаді (знання – уміння – навички). У цьому контексті “зунівську” парадигму іноді прямо ототожнюють з образом “закритого”, тоталітарного суспільства, організованого за зразком гігантської фабрики, у якій людині відведено неприродну роль “гвинтика”, тоді як компетентнісна модель освіти співвідноситься з динамічним “відкритим” суспільством, у якому продуктом процесів соціалізації, навчання, спільної та професійної підготовки до виконання всього спектра життєвих функцій повинен стати відповідальний індивід, готовий до здійснення вільного гуманістично орієнтованого вибору [1, с. 19].

На думку Л. Сущенко, ціннісно-смісловим вектором компетентнісного підходу є компетентнісно орієнтована освіта, що спрямована в майбутніх фахівців не лише на отримання поліфункціональних знань, набуття значущих компетентностей, а й забезпечення органічного поєднання морально-етичної культури та інтелігентності кожної особистості [6].

Отже, компетентнісний підхід можна розглядати не лише як інструмент оновлення освіти, а і як поштовх до приведення його у реальну відповідність до вимог сучасності. Ідеться про те, що компетентний фахівець у сучасних швидкозмінюваних умовах має бути готовим швидко, адекватно й ефективно (на основі набутих універсальних знань) розв’язувати стандарти та нестандартні професійні ситуації й завдання без наявності готових шаблонів і алгоритмів, поєднання таких особистісно-професійних якостей, які нададуть можливість діяти самостійно й відповідально, що буде засновано на набутому життєвому досвіді, духовно-моральних цінностях і схильностях.

Одним із проблемних аспектів, що визначають можливість досягнення якісно нового рівня сформованості професійної компетентності

майбутніх фахівців з правознавства, досягнення якісного нового рівня їхньої духовно-моральної культури, є запровадження й реалізація основних концептів формування професійно-етичної компетентності. У понятійному та змістовому аспектах вищезазначений конструкт належить до малорозроблених педагогічною наукою. Так, за нашими спостереженнями, на сьогодні відсутні праці, присвячені формуванню професійно-етичної компетентності майбутніх бакалаврів з правознавства, тому ця категорія потребує глибокого наукового обґрунтування, осмислення й уточнення. Зважаючи на відсутність вищезазначеного терміна в довідкових виданнях, конкретизуємо його сутність, зміст та особливості на основі поглядів сучасних дослідників професійної освіти.

Відома дослідниця проблем формування етичного розвитку майбутніх учителів початкових класів Л. Хоружа тлумачить етичну компетентність як базову інваріантну складову їхньої професійно-педагогічної підготовки, необхідний елемент оволодіння професією, способами та прийомами вирішення фахових завдань на основі сформованих гуманістичних моральних принципів, норм педагогічної етики [7, с. 12].

Відповідно до теорії О. Гринвальд, етична компетентність майбутнього фахівця – інтегрована характеристика особистості, що є сукупністю знань, умінь, навичок, мотиваційно-ціннісної орієнтації та особистісних якостей, які сприяють здійсненню професійної діяльності відповідно до норм і вимог професійної етики [2].

Етична компетентність, за В. Курбатовим, – це складне соціально-педагогічне утворення на основі інтеграції педагогічних знань, практичних умінь у сфері етики й певного набору особистісних якостей, що зумовлює готовність до етично адекватної поведінки в соціумі в ситуаціях морального вибору [3].

Отже, за авторськими концептами й визначеннями дослідників, з якими ми цілком погоджуємося, їхню увагу акцентовано на корегуванні цілей та змісті вищої освіти в контексті духовно-моральної парадигми:

- етичний розвиток фахівця як базису його професійної компетентності та професіоналізму;
- етика як основа гуманізації навчального процесу; як регулятор взаємин суб'єктів навчання; етикет і педагогічний такт;
- етичні кодекси професії;
- прийоми педагогічної взаємодії;
- моральні конфлікти та їх особливості;
- психолого-педагогічні механізми етичного вдосконалення фахівця.

Підсумовуючи трактування дослідників вищезазначеної категорії, ми з'ясували, що професійно-етична компетентність майбутніх фахівців з правознавства постає поліаспектною, інтегративною комбінацією професійно-етичних знань, умінь і практичного досвіду, ціннісних орієнтирів через усвідомлення морального змісту професії, здійснення етичної рефлексії власних вчинків тощо.

Успішне формування професійно-етичної компетентності майбутніх правників, за нашою гіпотезою, передбачає, що цей процес має стати невід'ємною складовою їхньої фахової підготовки й може бути ефективним за реалізації таких організаційно-педагогічних умов:

- розвиток емоційно-ціннісної сфери майбутніх бакалаврів з правознавства на основі стимулювання глибокого інтересу до юридичної професії й формування моральної відповідальності за результати своєї діяльності;
- створення етично орієнтованого середовища, спрямованого на успішне розв'язання професійних ситуацій і завдань з високою продуктивністю шляхом активізації розвивальної суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників навчального процесу;
- ампліфікація змісту фахових дисциплін цінностями професійно-етичного життя через педагогізацію інтерактивно-рефлексивних методів та форм викладання;
- набуття й збагачення морально-духовного досвіду майбутніх фахівців з юридичною освітою шляхом актуалізації в аудиторній, позааудиторній роботі та виробничій практиці механізмів кар'єрного самопроекування.

Висновки. Отже, на основі аналізу широкого кола джерел і наукових праць з досліджуваної проблеми визначено, що специфічною ознакою професійної діяльності майбутніх бакалаврів з правознавства є інтегрований характер (соціальний, етичний, освітній аспекти).

Встановлено, що результативність та успішність формування професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців з юридичною освітою у процесі фахової підготовки залежить від сукупності сформованих знань, умінь, навичок, практичного досвіду, що відображені в теоретико-прикладній підготовці майбутніх спеціалістів; проектування гуманістично орієнтованого освітнього процесу; гармонізації фундаментальної та практичної спрямованості професійної освіти юристів на засадах гуманоцентристської парадигми; збагачення змісту навчальних дисциплін завданнями духовно-морального змісту; інтеріоризації ціннісного ставлення майбутніх юристів до професійно-етичної діяльності; досягнення високого рівня культури спілкування майбутніх правників відповідно до етичного кодексу професії; здатності до самовиховання, самовдосконалення й саморозвитку.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо в здійсненні узагальнення й систематизації поглядів науковців на проблему формування професійно-етичної компетентності майбутніх здобувачів правової освіти у вимірах зарубіжної думки.

Список використаної літератури

1. Андреев А. Л. Компетентностная парадигма в образовании: опыт философско-педагогического анализа. *Педагогика*. 2005. № 4. С. 19–27.
2. Гринвальд О. Н. Формирование социально-этической компетентности будущих специалистов в воспитательном процессе вуза : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Кемерово, 2011. 23 с.
3. Курбатов В. В. Этическая компетентность студентов педагогического вуза в социально-педагогической работе с безнадзорными детьми : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Москва, 2010. 22 с.

4. Побірченко Н. С. Компетентнісний підхід у вищій школі: теоретичний аспект. *Освіта та педагогічна наука*. 2012. № 3 (152). С. 24–31.
5. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. Компетентнісний підхід у сучасній освіті. Світовий підхід та українські перспективи / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ, 2004. 111 с.
6. Сущенко Л. О. Домінанти морально-етичної спрямованості професійної підготовки майбутніх педагогів у ВНЗ. *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки* : зб. наук. пр. / за ред. проф. Т. Степанової. Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2017. № 2 (57). С. 448–454.
7. Хоружа Л. Л. Теоретичні засади формування етичної компетентності майбутніх учителів початкових класів : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2004. 40 с.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2017.

Омельяненко В. В. Научно-теоретические основы проблемы формирования профессионально-этической компетентности будущих специалистов по правоведению в процессе профессиональной подготовки

Статья посвящена научно-теоретическому анализу проблемы формирования профессионально-этической компетентности будущих специалистов по правоведению в процессе профессиональной подготовки. Акцентировано на приоритетности профессионально-этической компетентности будущих юристов в профессиональной деятельности в соответствии с моральными принципами и нормами. Уточнены содержание и особенности профессионально-этической компетентности будущих правоведов.

Ключевые слова: *профессионально-этическая компетентность, формирование, будущие специалисты по правоведению, профессиональная подготовка.*

Omelianenko V. Scientific-Theoretical Aspects of the Formation of Professional Ethical Competence of Future Specialists in Law in the Process of Professional Training

The article deals with the scientific-theoretical analysis of the formation of professional ethical competence of future specialists in law in the process of professional training.

It has been specified that the higher legal education is result-oriented; training of a qualitatively new type of professional lawyers requires a high level of professional competence from future bachelors in jurisprudence. Among the key competences to be mastered by future specialists in legal issues professional ethics is of paramount importance.

It has been proved that a competency-based approach can be considered not only as a tool for updating education, but also as a stimulating impact contributing to its modernization and meeting the present needs. It suggests the idea that a competent specialist in today's fast changing conditions should be prepared to quickly, adequately and effectively (applying the acquired universal knowledge) solve standard and non-standard professional situations and tasks without ready-made templates and algorithms. A competent specialist should combine such personal and professional qualities, which will provide an opportunity to act independently and be responsible applying the acquired life experience, spiritual and moral values and inclinations.

One of the challenging aspects that determine the possibility of achieving a qualitatively new level in the formation of the professional competence of future lawyers, achieving a qualitatively new level of their spiritual and moral culture is the introduction and implementation of the basic concepts of professional ethical competence.

The priority is given to the professional ethical competence of future lawyers in their professional activities in accordance with moral principles and norms. The content and features of professional ethical competence of future lawyers are specified.

Key words: *professional ethical competence, formation, future specialists in jurisprudence, professional training.*